
Od przeszłości do teraźniejszości

Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego

1945–2015

Pracownia Konserwacji Książki

Abstract: The Section of the Collections' Preservation

The article presents The Section of the Collections' Preservation that was founded in the new building of The Library of Łódź University in 2006. However, the first attempts of founding such a workshop were taken up in the 60s. of the previous century. Unfortunately, they appeared ineffective.

Now, the Section consists of five rooms. There are two main directions of work undertaken here. The first of them are preventive measures introducing and applying protective acid free and high quality materials preventing any possible damage. The other one are necessary repairs of library holdings (old prints, manuscripts, posters, newspapers and magazines, public relations documents).

89

Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego (BUŁ) od początku istnienia posiadała bardzo wiele cennych druków, dlatego już w latach 60. pojawiła się pilna potrzeba utworzenia Pracowni Konserwatorskiej.

Jak czytamy w sprawozdaniu BUŁ za 1960 r. „Pracownia Konserwatorska nie została jeszcze zorganizowana, wykonano plany i rysunki właściwego jej urządzenia. Na razie zaś zmontowano pracownię zastępczą, przeznaczoną tylko do oczyszczania starodruków [...]. Dokonano też przeglądu starodruków i wyłączono szereg pozycji zaatakowanych pleśnią. Do przeprowadzenia dalszych zabiegów przygotowano odpowiednie chemikalia. Ponieważ Biblioteka nie posiada jeszcze własnych urządzeń do konserwacji nawiązano stosunki z Zakładem Chemii Organicznej UŁ, gdzie uzyskano zezwolenie na korzystanie z digestorium oraz innych urządzeń zakładowych. [...] Ponieważ pracownia nasza, jako placówka przy instytucji naukowej, winna stanąć na najwyższym poziomie, postanowiono też postarać się o specjalne papiery do konserwacji. Zwrócono się do przedstawicieli CZPP oraz Instytutu Celulozowo-Papierniczego z zapytaniem o możliwości wytwarzania papierów do konserwacji o specjalnej recepturze [...]”¹.

* Mgr Iwona Bednarek, Pracownia Konserwacji Książki BUŁ.

¹ *Sprawozdanie Biblioteki Uniwersyteckiej w Łodzi za rok 1960*, s. 95.

Dalej w sprawozdaniu za rok 1961 czytamy: „Pracownia Konserwatorska w dalszym ciągu nie została zorganizowana, chociaż odczuwa się coraz bardziej jej potrzebę, sporadyczne przypadki wymagające niezwłocznych zabiegów wykonywano w Pracowni Zakładu Chemii Organicznej [...]”². Nie wiadomo kto i w jaki sposób wykonywał te prace, nie było bowiem konserwatora. W 1963 r. pojawiły się poważne zamiary dezynfekcji zbiorów: „W zakresie konserwacji odczuwa się brak urządzeń dezynfekcyjnych. Dużo trudności nastręcza budowa komory próżniowej i digestorium. Nawiązano kontakt z Biblioteką Uniwersytetu Poznańskiego, która posiada sporządzoną dokumentację na komorę próżniową [...]”³. Niestety, mimo poważnych planów, prawdopodobnie z powodu braku pomieszczeń, odpowiednich urządzeń i kadry pracownia jednak nie powstała. W latach 80. dzięki staraniom ówczesnego wicedyrektora i kierownika Zbiorów Specjalnych, dr. Jerzego Andrzejewskiego, któremu ochrona zbiorów bardzo leżała na sercu, konserwację najcenniejszych i zniszczonych druków powierzono dr Halinie Rosa i dr Mirosławie Wojtczak z Zakładu Konserwacji Papieru i Skóry UMK w Toruniu oraz autorce artykułu. Po roku 2000, kiedy pojawiła się możliwość powstania nowego gmachu biblioteki dr J. Andrzejewski starał się, aby w planach znalazła się dobrze wyposażona pracownia konserwatorska. Trzeba było czekać prawie pół wieku, aby ziściły się ambitne zamiary z 1960 r. utworzenia pracowni: „[...] która winna stanąć na najwyższym poziomie”⁴.

Pracownia Konserwacji Książki powstała w 2006 r. wraz z oddaniem do użytku nowego gmachu BUŁ. Obiekt spełnia wszelkie normy nowoczesnej pracowni konserwatorskiej. Składa się z 3 pomieszczeń: komory do dezynfekcji zbiorów oraz 2 pomieszczeń pracowni konserwacji o łącznej powierzchni 140 m².

Zainstalowana w Bibliotece najnowocześniejsza Komora fumigacyjna typu KONVAK jest przeznaczona do odkażania książek, archiwów, skóry oraz także tkanin, mebli i rzeźb. Obiekty poddawane są działaniu gazu ROTANOX (mieszanina tlenu etylenu i dwutlenku węgla w proporcji 1:9), który jest obecnie najbardziej skutecznym i nieszkodliwym dla papieru i innych materiałów środkiem do dezynfekcji – niszczy wszystkie formy owadów, grzyby a nawet bakterie. Istotą wysokiej skuteczności tej metody jest podwyższenie temperatury i wilgotności we wstępnej fazie procesu dezynfekcji co powoduje wzrost grzybów i zwiększenie ich wraz-

² *Sprawozdanie Biblioteki Uniwersyteckiej w Łodzi za rok 1961*, s. 101.

³ *Sprawozdanie Biblioteki Uniwersyteckiej w Łodzi za rok 1963*, s. 66.

⁴ *Sprawozdanie Biblioteki Uniwersyteckiej w Łodzi za rok 1960*, s. 95.

liwości na działanie tlenu etylenu. Dzięki zastosowaniu katalizatorów substancje toksyczne jako nieszkodliwe zostają usunięte na zewnątrz. Całość procesu jest sterowana przez komputer i monitorowana. W pomieszczeniach zainstalowane są czujniki stężenia gazu i osobny system wentylacyjny. Przebieg dezynfekcji trwa od 24 do 36 godzin. Obsługą i kontrolą urządzeń zajmuje się przeszkolony pracownik Biblioteki. Po dezynfekcji obiekty w specjalnym pomieszczeniu przechodzą 5. dniowy okres kwarentanny.

Pracownia Konserwacji Książki obejmuje 2 pomieszczenia, w których wykonuje się prace o różnym zakresie działań.

Pracownia tzw. sucha, wyposażona jest min. w: duży stół konserwatorski, dwa stoły próżniowe, stół podświetlany, system oświetleniowy wraz z lampą do prac makro, pHmetr do badania pH papieru i skóry metodą stykową, waga laboratoryjna, skalpel parowy, aparat fotograficzny, mikroskop z kamerą, lampa UV Wooda oraz urządzenia introligatorskie.

Przeprowadza się tu czynności:

- wykonania dokumentacji opisowej i fotograficznej przed i po konserwacji,

- badania pH materiałów,
- demontaż i oczyszczanie obiektów na sucho,
- uzupełnianie ubytków papieru i skóry,
- wzmacnianie, prostowanie, zabezpieczanie papieru,
- prace scalające, punktowania.

Pracownia tzw. mokra posiada wysokiej jakości filtr wodny z podwójną osmozą, wanny i kuwety do mycia papieru, wyciąg do prac prowadzonych z użyciem środków szkodliwych dla zdrowia, kuwetę z podwójnym dnem do mycia obiektów bardzo zniszczonych, suszarkę.

Przeprowadza się tu czynności:

- mycia i odkwaszania papieru,
- suszenie arkuszy,
- inne zabiegi wymagające stosowania środków chemicznych.

Pracownia Konserwacji zajmuje się konserwacją pełną lub zachowawczą, której zakres zależy od stanu zachowania i stopnia zniszczenia materiałów. Obejmuje jednostki o dużej rozpiętości czasowej i technologicznej znajdujące się w różnych oddziałach biblioteki, są to min. starodruki, rękopisy, grafiki, mapy, fotografie a także druki ulotne, różne formy dokumentów, projekty artystyczne, czasopisma i gazety, plakaty. Po zabiegach konserwatorskich wszystkie te obiekty umieszczane są w nowych, specjalistycznych, bezkwasowych opakowaniach ochronnych. W ramach prac konserwatorskich wykonuje się podstawowe badanie pH papieru i skóry przed i po zabiegach konserwatorskich.

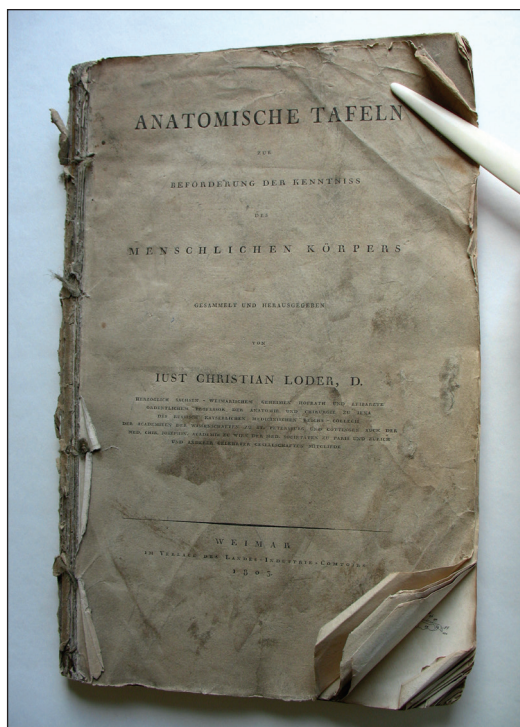

Ryc. 1. Pomieszczenie z komorą próżniową KONVAK do fumigacji zbiorów. Foto: autor

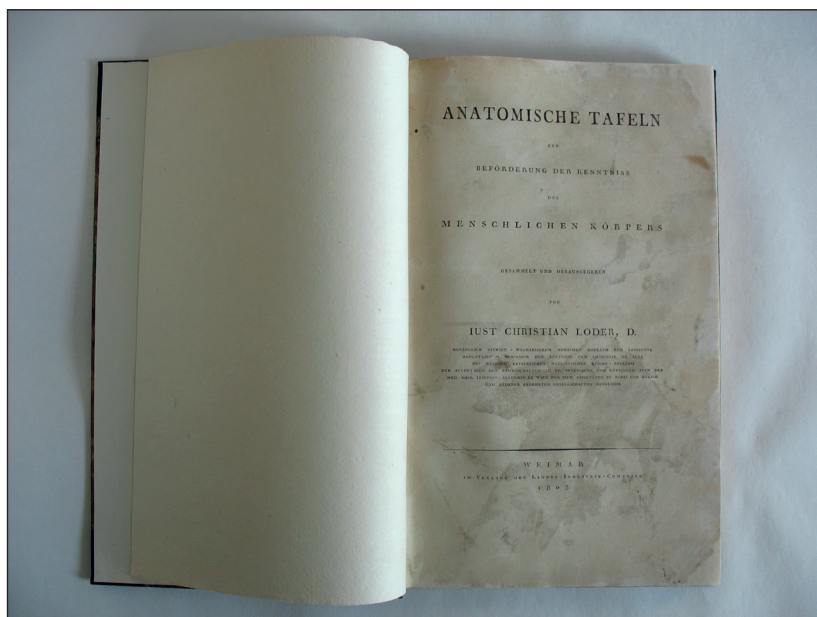
92

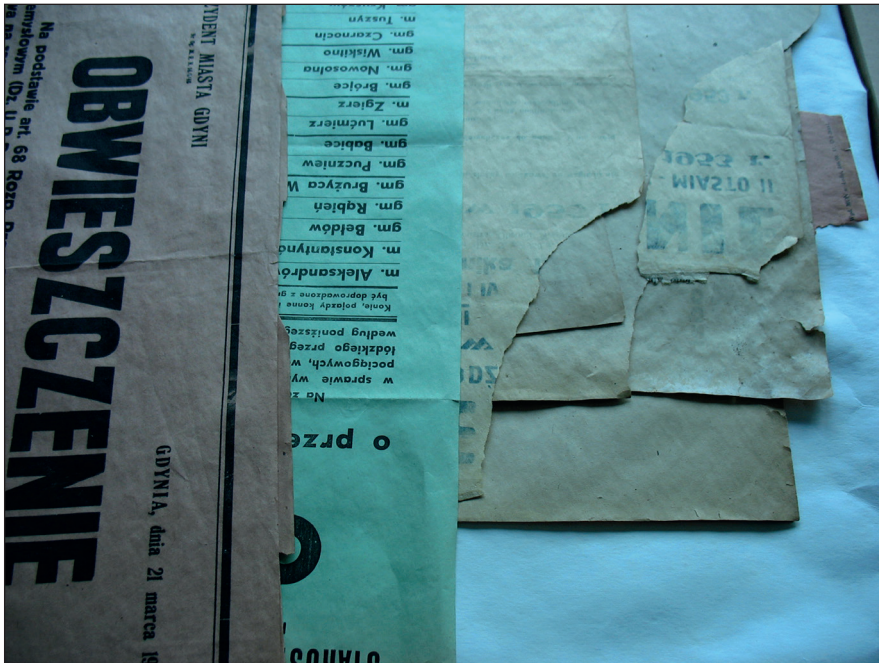
Ryc. 2. Pomieszczenie pracowni Konserwacji. Pracownia tzw. sucha. Foto: autor

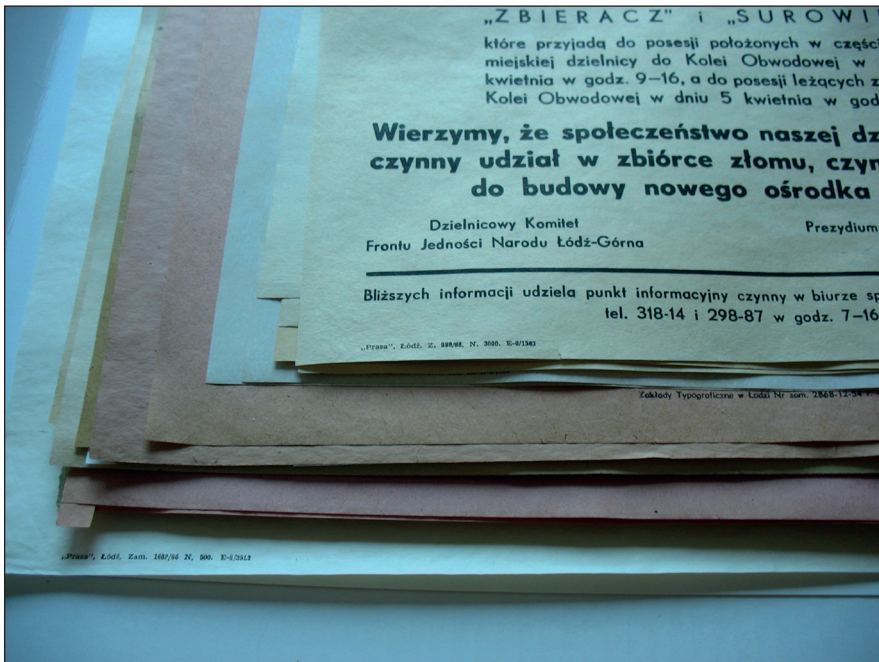
93

Ryc. 3, 4. Atlas anatomiczny *Anatomische Tafeln* [...] 1803 r.
Stan przed i po konserwacji. Foto: autor

94

Ryc. 5, 6. Obwieszczenia i plakaty propagandowe (1945–1989 r.)
Stan przed i po konserwacji. Foto: autor

95

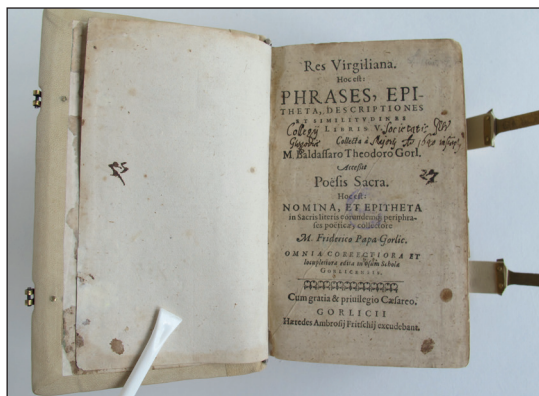

Ryc. 7, 8. Starodruk – Stanisłai Hostii, [...] *Opera Omnia In Duos* [...], Coloniae 1584
Stan przed i po konserwacji. Foto: autor

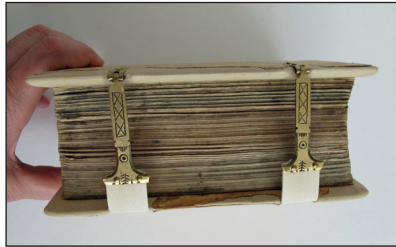
Obiekty przeznaczone do konserwacji znajdują się w różnym stopniu zniszczenia. W przypadku książek najczęstszym problemem są duże uszkodzenia opraw oraz kart początkowych i końcowych, spowodowane użytkowaniem oraz nieprawidłowym przechowywaniem. Starodruki, których losy powodowały częste zmiany miejsca, a szczególnie w okresie wojennym, bardzo często znajdowały się w warunkach ekstremalnych – piwnicach, w wilgoci a nawet na zewnątrz budynków. Powodowało to zalania opraw i kart, co prowadziło do różnych uszkodzeń książek. Są to m.in. intensywne zabrudzenia skóry oraz mechaniczne jej uszkodzenia – przetarcia lica, przedarcia i ubytki brzegów oraz czasami całego grzbietu, a także braki pasków i zapinek spinających blok książki. Zalania powodowały butwienie skóry i papieru kart, wypadanie całych fragmentów papieru i skóry. Każdy obiekt stanowi odmienną historię i inny rodzaj prac konserwatorskich należy do niego zastosować. Dlatego na początku ustalany jest zakres i program prac konserwatorskich. Priorytetem jest zachowanie w jak największym stopniu oryginału i ograniczenie ingerencji konserwatorskiej do niezbędnego minimum, dlatego jeśli nie wymaga tego bardzo zły stan zachowania, wykonuje się tzw. konserwację zachowawczą. Polega ona, w przypadku starodruków, na oczyszczeniu kart z zabrudzeń powierzchniowych, odkwaszenie papieru i wzmocnienie jego struktury, pełną konserwację kart początkowych i końcowych oraz wyklejek, czyszczenie chemiczne i natłuszczanie skóry oprawy, uzupełnienie ubytków, naprawa lub wymiana okładek, wykonanie rekonstrukcji brakujących elementów min. zapinek, okuć, brakujących wyklejek.

Celem wszystkich zabiegów konserwatorskich jest ustabilizowanie i wzmocnienie zniszczonych w procesie starzenia oraz na skutek działania warunków otoczenia materiałów, z których wykonany jest obiekt, w celu przywrócenia jego funkcji użytkowych i estetyki jak najbardziej zbliżonej do oryginału.

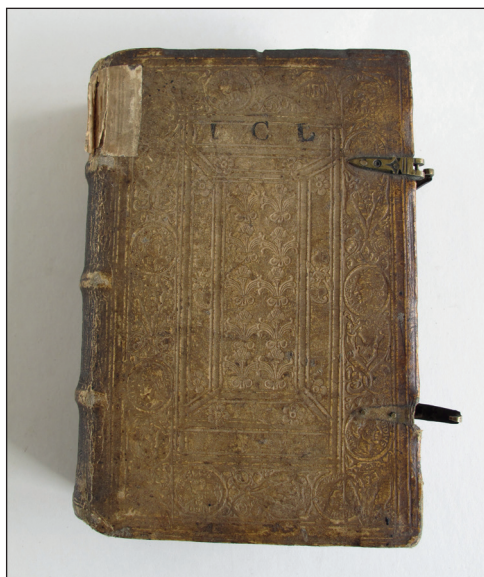
Ważnym i trudnym problemem z jakim borykają się biblioteki i archiwa jest profilaktyka ochrony zbiorów. Nie wszystkie obiekty, ze względu na ich liczebność, można poddać zabiegom konserwatorskim, dlatego należy im zapewnić prawidłowe warunki przechowywania w magazynach – jest to ograniczenie dostępu światła przez montaż ekranów i rolet anty UV, montaż nawilżaczy bądź osuszaczy powietrza i stałe monitorowanie warunków wilgotności i temperatury w magazynach. Konieczna jest także stopniowa wymiana starych, bardzo zniszczonych, zakwaszonych opakowań ochronnych, na nowe, bezkwasowe, z materiałów o dobrej jakości, co w BUŁ od 2011 r. jest już realizowane z własnych funduszy biblioteki oraz dzięki grantom i programom np. „Digitalizacja i konserwacja”.

Ryc. 9, 10 i 11. Starodruk *Res Virgiliana Hoc est Phrases [...]*, Gorlicy 1594
Stan przed, w trakcie i po konserwacji. Zniszczona przez owady okładzina
została uzupełniona nowym fragmentem drewna bukowego. Foto: autor

Ryc. 12, 13 i 14. Starodruk przed i po konserwacji, z uzupełnionymi paskami spinającymi i rekonstrukcją brakującej zapinki. Foto: autor

Ryc. 15, 16 i 17. Starodruk *Comoediae Ac Tragoediae* [...], Basilea 1540 – w trakcie oczyszczania bardzo zabrudzonej skóry oprawy. Foto: autor

Ryc. 18, 19. Starodruki po konserwacji umieszczone w pudłach i fastykułach ochronnych wykonanych z wysokiej jakości tektury bezkwasowej. Foto: autor

Kilkuletnie istnienie Pracowni Konserwacji pokazało jej niezbędną rolę w działaniu biblioteki, której zadaniem, oprócz udostępniania, jest także ochrona zbiorów. Działanie Pracowni to nie tylko zabiegi konserwatorskie przy poszczególnych obiektach, ale także prewencja, uświadamianie zagrożeń i zabezpieczanie zbiorów przed ich zniszczeniem, aby dziedzictwo narodowe przetrwało i mogło być udostępnione następnym pokoleniom.

Bibliografia

Sprawozdania Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego za lata 1960–1964.

Dynamika systematycznego wzrostu, nowoczesna przestrzeń intelektu, labirynt znaków, magia zaangażowanych w swoją pracę ludzi z pasją – to tylko kilka haseł, które przychodzą na myśl, kiedy chcemy przywołać nazwę Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego i 70 lat jej historii. Łódź przed dwoma wiekami powstawała z tradycji niejednorodnych, i podobnie powstawał – jako mozaika różnych treści intelektualnych – Uniwersytet Łódzki.

profesor Jarosław Płuciennik

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. (42) 665 58 63, faks (42) 665 58 62

ISBN 978-83-7969-679-6

9 788379 696796